

УДК 338.24.021.08:331.5.024.52:331.57

Проскуріна М.О.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри шоу-бізнесу**Київського національного університету культури і мистецтв***КУЛЬТУРНІ ІНДУСТРІЇ, ЯК СФЕРА ЗАЙНЯТОСТІ В ЕКОНОМІКАХ ХХІ СТ.**

Стаття присвячена специфіці формування трудових ресурсів в сфері культурних індустрій. В статті проаналізовано досвід Великобританії та екстрапольовано його на реалії України. Виявлено основні тенденції та перспективи ринку праці в сфері культури, зумовлені глобальними змінами.

Ключові слова: економіка культури, культурні індустрії, креативний сектор, трудові ресурси, людський капітал, зайнятість.

Проскуріна М.О. КУЛЬТУРНЫЕ ИНДУСТРИИ, КАК СФЕРА ЗАНЯТОСТИ В ЭКОНОМИКАХ ХХІ В.

Статья посвящена специфике формирования и распределения трудовых ресурсов в сфере культурных индустрий. В статье дан анализ опыта Великобритании и сделана попытка его экстраполяции на реалии Украины. Выявлены основные тенденции и перспективы рынка труда в сфере культуры, обусловленные глобальными изменениями.

Ключевые слова: экономика культуры, культурные индустрии, креативный сектор, трудовые ресурсы, человеческий капитал, занятость.

Proskurina M.O. CULTURAL INDUSTRIES AS THE SPHERE OF EMPLOYMENT OF THE 21ST CENTURY ECONOMIES

The article is devoted to the specifics of the formation and distribution of labor resources in the sphere of cultural industries. The article gives an analysis of the UK experience and an attempt is made to extrapolate it to the realities of Ukraine. The main trends and prospects of the labor market in the sphere of culture, caused by global changes, are revealed.

Keywords: culture economics, cultural industries, creative sector, labor resources, human capital, employment.

Постановка проблеми. Зайнятість є одним з базових індикаторів економічного розвитку суспільства. Стабільна зайнятість забезпечує стабільність розвитку держави та сприяє зниженню соціальної напруги. Проте зайнятість одночасно залежить і визначає характеристики трудових ресурсів. Їх якість і кваліфікація будуть тісно пов'язані з рівнем оплати праці, рівнем підготовки фахівців, системою освіти та ін. Людський капітал – є найдорожчим ресурсом сьогодення та основним фактором забезпечення конкурентної переваги національних економік на глобалізованих ринках.

У 2016 р. на Всесвітньому економічному форумі в Давосі основною заявленою темою була «Четверта промислова революція», яка призведе до радикальних змін в соціально-економічних системах світу. Як зазначив К.Шваб, професор, автор роботи «Індустрія 4.0», засновник ВЕФ, вона характеризуватиметься переходом від цифровізації до інновацій, що базуються на комбінації технологій, злитті в єдину систему фізичної, цифрової, технологічної і біологічної сфер. Це створить значний потенціал для підняття рівня добробуту населення багатьох країн, проте очевидним є виклики та потенційні загрози подібних змін. Розвиток людства – це набагато ширше, аніж економічний розвиток країни [10 с. III]. Україна, переживаючи системні трансформації, є дуже вразливою до подібних тенденцій, тому має бути готовою до кардинальних змін.

Серед викликів, обумовлених ІV НТР економісти виокремлюють:

1. Зниження вартості транспорту та комунікацій в результаті зростання ефективності логістики та роботи глобальних мереж. Останнє тісно пов'язано з формуванням мережевого суспільства.

2. Зменшення ролі торгівлі;

3. Поглиблення нерівності в результаті руйнації усталених ринків праці та широкого заміщення людської праці машинами та роботами. Таким чином в попиті залишаться види робіт, що забезпечуватимуть приріст інтелектуального та фізичного капіталів.

Зростає попит на працівників високої кваліфікації, інтелектуальної сфери та креативного сек-

тору. В свою чергу скорочується попит на працівників низької кваліфікації, що створює в перспективі загрози для усталеного середнього класу. Нова епоха змінює працівника, вимагаючи від нього високого рівня теоретичної і практичної підготовки в кількох сферах.

Подібні структурні зрушення суттєво змінять механізми розподілу та мобільності трудових ресурсів по різних сферах діяльності. Після кризи 2008 р. очевидною стала тенденція до скорочення кількості зайнятих в традиційних секторах виробництва. Автоматизація та робототехніка створюють передумови для зростання безробіття та вимагають від працівників швидкої перекваліфікації. Цифрова революція створила нові можливості, але також призвели до появи нових проблем, таких, як нерегулярні контракти і короткострокові роботи, які асиметрично розподілені між висококваліфікованими і некваліфікованими працівниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політекономічний підхід до аналізу культурних індустрій та їх соціальне значення можна знайти в роботах Н. Гарнхама [1], П. Гилроя [2], П. Холла і Т. Джефферсона [3], а також Д. Хезмондалша і Д. Тросбі [4; 5]. Взаємозв'язку культури, як економічного сектора, і економічної кризи присвячені роботи вчених М. Вакарінайте [6], Т. Флю [7]. К.Карпіотті і К.Хілл, С.Геллувей, Р.Ліндлі та ін. дали аналіз трудових відносин в сфері культури [8, 9]. Проаналізували специфіку оплати праці працівників театраль-ного середовища.

Постановка завдання. Аналіз культурних індустрій як специфічної сфери зайнятості та класифікація видів економічної діяльності, які доцільно віднести до даного сектора є важливим етапом у визнанні культури, як стратегічної сфери економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Наука та мистецтво все більше зближуються з процесами виробництва утворюючи автономну сферу культурних і креативних індустрій. Це створює передумови для масштабних зрушень у структурі поділу праці. Зокрема,

культурний сектор охоплює дуже широкий спектр економічної та промислової діяльності. Вона включає в себе проекти, пов'язані зі спадщиною, літературою, пресою, музикою, розвагами, мистецтвом, ЗМІ та аудіовізуальним сектором. Індустрії культури є однією з рушійних сил забезпечення зайнятості і каталізатором регіональної, національної та європейської ідентичності.

Змінюється соціально-економічне місце людини в системі суспільного виробництва:

1. Зростає роль людського капіталу, як сфери стратегічних інвестицій через систему освіти, охорони здоров'я, комунальні послуги, формування культурного середовища та ін. Інвестиційно привабливим стає гуманітарний сектор.

2. Зростання продуктивності праці створює зумовлює зростання як матеріальних так і духовних потреб самих працівників. Що створює передумови для розвитку культури та культурних індустрій.

Ринок праці зазнає швидких змін. Становлення постіндустріального суспільства вплинуло на характер людської діяльності. Джерелом конкурентоспроможності стають знання, інформація та творчий потенціал, а найдорожчими ресурсами – людські можливості та здібності, джерелом економічних обмежень – потенціал людини – її фізичні та розумові можливості. Становлення інформаційного суспільства окрім очевидних позитивних тенденцій має і свої негативні наслідки. Зокрема поглиблення відмінностей у якості та оплаті різних видів праці та вимог до працівників. Позитивною тенденцією є поступове скорочення рутинної та механічної праці. Різні види робіт різняться між собою ступенем особистої свободи, автономією працівників, рівнем відповідальності. Все це зумовило значний розрив між тими, хто отримав стабільну високо оплачену роботу та тими, хто змушений працювати на нестабільних з низькою заробітну плату та у незадовільних умовах. В розвинутих країнах різниця між цими двома групами зумовлюється двома основними факторами:

1. Рівень освіти зумовлює рівень заробітної плати

2. Інституалізація ринків праці в сфері послуг – що відсутнє в країнах, що розвиваються та пострадянських країнах. Так, зокрема в Україні сфера зайнятості в сфері культурних індустрій, які є основою сфери послуг, важко відслідкувати. Це, зокрема зумовлено кількома моментами:

1. Сфера культури раніше не розглядалась як повноцінний сектор національної господарської системи. Що зумовлює наступні пункти.

2. Як сфера економічної діяльності культура не аналізувалась окремо, оскільки розглядалась виключно як дотаційна та неприбуткова.

3. З огляду на новітність сектору ще не розроблено відповідну йому систему статистичних показників, яка б дозволила визначати економічний внесок даної сфери у добробут держави.

4. Культура не розглядається як пріоритетний сектор в умовах війни та затяжної економічної нестабільності.

Проте, зважаючи на потенціал культурних та креативних індустрій а також на новітні тенденції світової економіки, враховуючи науково-культурний потенціал України цей сектор може розглядатися як один з дієвих інструментів реформування та модернізації національної соціально-економічної системи. Загальна зайнятість по Україні у 2015 р. становила 16443 тис.осіб скоротилась на 14.6%, по відношенню до 2015 р. (19261 тис.осіб). Проте в структурі загаль-

ної зайнятості частка зайнятих у сфері культури навпаки зросла з 17% у 2012 р. до 16% у 2015 р., що становило 2225, 6 та 207,9 тис.осіб відповідно. Не зважаючи на незначний проміжок часу тенденція до зростання частки зайнятих в сфері культури є очікуваною та повністю відповідає світовим тенденціям, оскільки є характеристикою інформаційного суспільства. Слід зауважити, що зайнятість в сфері культурних індустрій характеризується антициклічністью.

Уряд Великобританії зробив творчий сектор пріоритетним у своїй новій промисловій стратегії. Було зазначено, що сектор креативних індустрій є одним з п'яти секторів якому було приділено особливу увагу у «Зеленій книзі» Промислової стратегії. Такий крок свідчить про становлення нового розуміння підприємницької діяльності та ведення бізнесу в XXI ст. Креативні індустрії офіційно визнані частиною британської промислової стратегії. Цікавим в даному документі є те, що з поміж всіх підгалузей креативного сектору лише музична індустрія та індустрія комп'ютерних ігор розглядаються як основні приклади промислової стратегії. Слід звернути увагу на те, що запропонована програма більшою мірою зорієнтована на STEM (наука, технології, інженерія та математика), що зумовлено тенденціями притаманними IV НТР.

Інтеграція творчих галузей в промислову стратегію зумовлено темпами зростання, які демонструє даний сектор протягом останніх років. Його зростання перевищує більшість секторів промисловості Великобританії. За статистичними даними Уряду креативний сектор продукує 8,8 мільйонів фунтів стерлінгів на годину. Вартість креативних індустрій у Великобританії на сьогодні становить 71,4 млрд. фунтів стерлінгів. Цей сектор зростає високими темпами. Лише в 2012 р. він зріс на 10%. В 2015 р. сектор креативної економіки створив 2,7 млн. робочих місць, що відповідає 9% загальної кількості робочих місць. Приблизний розподіл наступний: 0,9 млн припадає на нетворчі роботи та супутні види робіт, дотичні до креативного сектору, 1 млн. – креативні роботи в межах креативного сектору, 1 млн. – творча робота в інших галузях. Всі разом види робіт становлять загальний креативний сектор, проте, лише нетворчі і супутні роботи та творчі роботи в креативному секторі становлять власне креативні індустрії. Так, економіст-соціолог, М. Кейсі пропонує наступний перелік компонент зайнятості в індустріях культури, відповідно до специфіки оформлення та освіти [11, с. 11]:

1. ті, хто є носіями культурно-мистецьких професій і працюють в сфері культурних індустрій.

2. ті, хто не мають культурно-мистецьких професій, але працюють в сфері культурних індустрій.

3. ті, у кого є відповідна освіта та професія, але які працюють за межами індустрії культури (арфістка, що працює в готелі).

На рис. 1. зайняті в групи А і Б ілюструють зайнятість в креативних індустріях. Зайнятість в групах А, Б, В – вся креативна економіка. Це зумовлено специфікою вимірювання зайнятості в сфері культури та класифікацією видів економічної діяльності. Сектор культурних і креативної індустрій, як сфера зайнятості відрізняється тим, що види робіт, характерні для нього, можуть реалізовуватися в суміжних галузях та не мати творчої складової.

Не доцільно орієнтуватися лише на групу «Мистецтво, розваги і відпочинок» при аналізі та визначенні ефективної економічної державної політики

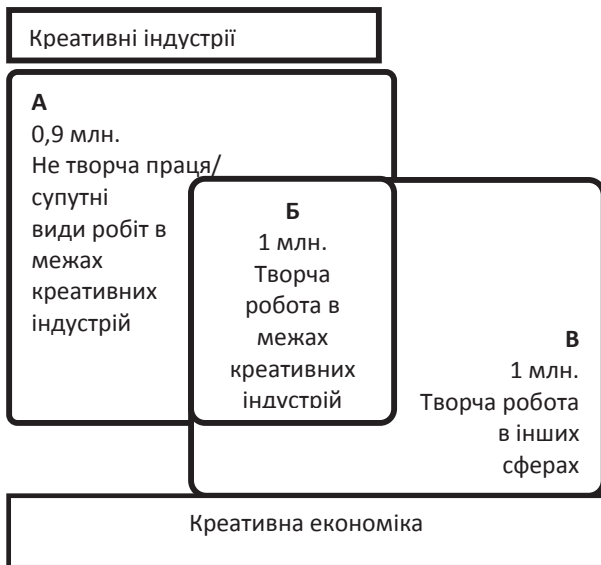

Рис. 1. Загальні структура зайнятості в креативній економіці Великобританії 2015 – 2016 рр.

на національному та міжнародному рівнях. Зумовлено це в першу чергу тим, що зазначена група не охоплює всіх видів економічної діяльності в сфері культури та культурних і креативних індустрій. Різниця між даними національної статистики та дослідженням економічного внеску культурних індустрій зумовлена специфікою класифікації видів економічної діяльності та групуванням видів творчої роботи. Подібні розбіжності у вимірюванні економічних результатів функціонування сфері культури і мистецтва присутні і в економіці України.

Змоделюємо розподіл робочих місць креативного сектору, розпорощених по різних секторах господарської системи (таблиця 1). Виходитимемо з кількості 1,8 млн. робочих місць [12].

Дана таблиця побудована на основі Стандартів промислової класифікації (Standard Industrial Classification (SIC)) аналогічної до вітчизняного КВЕД.

З неї ми бачимо, що сектор, який безпосередньо віднесено до сфери культури – сектор «Мистецтво, розваги та відпочинку», забезпечує не найбільшу кількість робочих місць, що відповідають саме сфері культури та критеріям творчої роботи в сфері культурних та креативних індустрій, а отже економічний внесок не буде максимальним.

Найбільша зайнятість в сфері ККІ в секторі «Інформація і комунікації» – 427 тис. робочих місць, та група «Високкокваліфікована діяльність, наука і техніка» – 307 тис. робочих місць. Отже саме ці сектори мають найбільшу економічну віддачу серед всіх ККІ Великобританії.

Цікавим є те, що не існує прямої чи опосередкованої залежності між кількістю зайнятих та творчим результатом (творчою потужністю за таблицєю) роботи. Більше того, є такі сфери, в яких менша кількість працівників, проте креативний результат дуже високий – випуск комп'ютерних ігор при зайнятості <3000 роб.місць, творча віддача 43,1% або виробництво ювелірних виробів – 5000 роб.місць і 56% креативної віддачі. Мистецька творчість взагалі демонструє 91% креативної віддачі при 76 тис. зайнятих. І навпаки – висока зайнятість і відносно

низька креативна віддача – комп'ютерні консультації – 91 тис. зайнятих і 33% віддачі. Такі розбіжності ще раз підкреслюють специфіку роботи в сфері культури при співвідношенні економічних ефектів та творчого продукту (креативна віддача), як обов'язкового результату діяльності.

Висновки. Світова економічна система пережила глибокий та руйнівний спад в 2008 р., наслідки якого ще дають про себе знати. Це економічне потрясіння позначилося на підходах до державного регулювання соціально-економічної сфери. На даний момент важко сказати про успішність комплексу універсальних рецептів виходу подолання його наслідків. Очевидною є тенденція до посилення ролі держави в управлінні економічними процесами, а отже довготривала тенденція до лібералізації економічних просторів призупинилась. В умовах динамічного розвитку світової економічної системи швидкість прийняття максимально коректних рішень стає запорукою довгострокового виживання країни та забезпечення добробуту населення. Досвід Великобританії, яка виступає флагманом перетворень в капіталістичних системах для України має стратегічне значення, формуючи перспективні тенденції на довгострокову перспективу.

В умовах формування стратегії державної культурної політики з урахуванням господарської діяльності в даному секторі, важливим постає питання визначення переліку видів робіт, які можна віднести до сфери культурних індустрій та вимог до кваліфікації працівників культури та культурних індустрій.

Специфіка роботи в даному секторі обумовлює тенденцію до роботи на кількох проектах одночасно, що означає кілька робочих місць зайнятих однією людиною. Проте, по завершенню проектів, фахівець може вважатися тимчасово безробітним. Кар'єра залежить від нових професійних навичок та компетенцій, що здобуває претендент протягом професійної діяльності. Отже, робота в сфері культури потребує більшого соціального захисту, для того щоб бути основним місцем роботи.

Класифікації видів діяльності змінюються, оскільки з'являються нові види робіт (веб-дизайнер, художник комп'ютерної графіки; мультимедійний продюсер та ін.). Проте, ці нові сфери не можна визначити, як культурні професії в класичному розумінні, і тому вони не охоплені статистикою сфери культури. Крім того, це ускладнено відсутністю подекуди чітких розмежувань діяльності в даному секторі [13, с. 10].

Працівники культури мають кілька джерел доходу: (1) первинний дохід, тобто дохід від своєї основної художньої діяльності, (2) доходи від інших, мистецьких заходів, пов'язаних, (3) доходи від діяльності, пов'язаної з іншого боку, не-мистецтва, (4) стипендій і грантів; (5) доходи від прав, авторські права, авторів і залишків; (6) соціальні та допомоги по безробіттю; і (7) підтримка з боку сім'ї і родичів [8, с. 3; 10]. Це є одним з факторів, який ускладнює можливість об'єктивного оцінювання економічних результатів від діяльності в сфері культури, а отже не дозволяє належним чином обґрунтувати економічну доцільність введення сфери культури до пріоритетних та перспективних секторів економіки.

Значна тінізація культурно-мистецького середовища підприємницької діяльності та традиційне бачення культури, виключно як дотаційного сектору – є основною перешкодою для перетворення культури у потужний антикризовий інструмент ревіталізації економіки України.

Таблиця 1

Розподіл робочих місць сектору культурних і креативних індустрій

Галузь економічної діяльності	Культурні індустрії				Загальна кількість робочих місць по галузі
Мистецтва, розваги та відпочинок	Мистецька творчість Творча потужність - 91,5% 76000 р.м.	Музейна справа Творча потужність - 22,5% 8000 р.м.	Робота з мистецькими об'єктами Творча потужність - 38,4% 10000 р.м.		154 000 р.м.
	Виконавські мистецтва Творча потужність - 78,8% 41000 р.м.	Бібліотечна справа і архіви Творча потужність - 23,8% 12000 р.м.	Супутня діяльність до виконавських мистецтв Творча потужність - 56,8% 7000 р.м.		
Професійна діяльність, наука і техніка	Переклад та роз'яснення Творча потужність - 82,2% 17000 р.м.	Фотографія Творча потужність - 77,8% 43000 р.м.	Дизайн Творча потужність - 62,1% 68000 р.м.	Архітектура Творча потужність - 61,5% 57000 р.м.	307000 р.м.
	PR і соціальні комунікації Творча потужність - 59,3% 12000 р.м.	Рекламні агенції Творча потужність - 50,5% 49000 р.м.	Медіа демонстрація Творча потужність - 48,3% 14000 р.м.		
Інформація і комунікації	Радіо Творча потужність - 62,7% 12000 р.м.	Кінофільми, відео та телебачення Творча потужність - 56,4% 56000 р.м.	Рекордінгова індустрія Творча потужність - 54,1% 6000 р.м.	Телевізійне програмування та трансляція Творча потужність - 53,5% 27000 р.м.	427000 р.м.
	Комп'ютерне програмування Творча потужність - 55,8% 125000 р.м.	Комп'ютерні консультації Творча потужність - 32,8% 91000 р.м.	Видання комп'ютерних ігор Творча потужність - 43,1% <3000 р.м.	Випуск іншого програмного забезпечення Творча потужність - 40,8% 8000 р.м.	
	Видання журналів та іншої періодики Творча потужність - 58,3% 32000 р.м.	Книговидання Творча потужність - 49,9% 25000 р.м.	Видання газет Творча потужність - 48,8% 25000 р.м.	Інша публіцистична діяльність Творча потужність - 37,8% 14000 р.м.	
	Видання каталогів та списків розсилок Творча потужність - 31% <3000 р.м.				
Державна адміністрація, освіта і здоров'я	Мистецька освіта Творча потужність - 34,6% 12000 р.м.				12000 р.м.
Виробництво	Виробництво ювелірних виробів Творча потужність - 56,2% 5000 р.м.				5000 р.м.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Garnham, N. (1990) Capitalism and Communication: Global Culture and the Economics of Information. London: Sage. 216 p
- Gilroy, P. (1992) The Empire Strikes Back: Race and Racism in 1970s Britain. London: Routledge. 219 p
- Hall, S. and Jefferson, T. (1976) (eds.) Resistance Through Rituals: Youth Sub Cultures in Post-War Britain. London: Hutchinson in association with the Centre for Contemporary Cultural Studies, University of Birmingham. 288 p
- Тросби Д. Экономика и культура [Текст]/пер. с англ. И. Кушнарево; Нац. исслед. Ун-т «Высшая школа экономики». – М.: изд. дом высшей школы экономики, 2013. – 256 с.
- Хезмондалш Д. Культурные индустрии/пер.с англ. И. Кушнарево; под. науч. ред. А. Михалево; НАц.исслед.ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд.дом Высшей школы экономики, 2014. – 456 с.
- Vakarinaite M. Creative Economy in Global Economic Crisis: A Study on Creative Industries in Amsterdam. Master thesis Cultural Economics and Entrepreneurship. Erasmus University Rotterdam. July 2013. P. 90.
- Flew, T. (2010): Toward a Cultural Economic Geography of Creative Industries and Urban Development: Introduction to the Special Issue on Creative Industries and Urban Development. The Information Society, 26 (2), 85-91.
- Hill, K.; Capriotti, K. 2009 A statistical profile of artists in Canada (Based on the 2006 census) (Hill Strategies Research Inc)
- Galloway, S.; Lindley, R.; Davies, R.; Scheibl, F. 2002 A balancing Act: Artists' labour markets and the tax and benefits systems (Research report 29; the Warwick Institute Employment Research and Centre for Educational Development, Appraisal and Research, University of Warwick)
- Human Development Report 2015. Work for Human Development
- Feist, Andy 2000 Cultural employment in Europe (Policy Note No.8) (Strasbourg, Council of Europe Cultural policies research and Development Unit)
- Nesta. Creative economy employment in the US, Canada and the UK. A comparative analysis. Max Nathan, Tom Kemeny, Andy Pratt and Greg Spencer March 2016
- Ellmeier, Andrea 2003 "Cultural entrepreneurialism: on the changing relationship between the arts, culture and employment" in The International Journal of Cultural Policy 2003 Vol.) (1) pp.3-16.